

Dildora TO'RAYEVA,
ToshDO'TAU doktoranti (DSc)
E-mail: dildoratorayeva9@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2595-3516>

Renessans ta'lim universiteti Renessans ta'lim universiteti v.b.dotsenti, PhD F.Saidova taqrizi asosida

MUAMMOLI VA ANONIM YOZISHMALAR LINGVISTIK TAHLILI VA BOSQICHLARI

Annotatsiya

Maqolada sud-huquq tizimida muammoli deb topilgan yozishmalar, anonim xatlarning lingvistik tahlili va bosqichlari xususida nazariy hamda amaliy xulosalar keltirilgan. Yozishmalar turlari, ularning tahlilida lingvistik bilimlarning ahamiyati, o'rni, tadqiq metodlari, metodologik asoslari xususida mulohaza yuritilgan. Og'zaki va yozma nutqqa aloqador lingvistik tahlilda tadqiq metodologiyasining o'ziga xosliklari hamda farqli jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: yozishma, mummoli, anonim, lingvistik ekspertiza, metodologiya, nominalistik, dialektik, lingvistik ekspertiza, idoriy bilish, fahmiy bilish.

LINGUISTIC ANALYSIS AND STAGES OF PROBLEMATIC AND ANONYMOUS CORRESPONDENCE

Annotation

The article provides theoretical and practical conclusions on correspondence, linguistic analysis and stages of anonymous letters, which are found to be problematic in the judicial system. The types of correspondence, the importance, place of linguistic knowledge in their analysis, methods of research, methodological foundations are discussed. The linguistic analysis related to oral and written speech reveals the peculiarities and different aspects of the research methodology.

Key words: correspondence, mummoli, anonymous, linguistic examination, methodology, nominalistic, dialectical, linguistic examination, departmental knowledge, understanding.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ЭТАПЫ ПРОБЛЕМНОЙ И АНОНИМНОЙ ПЕРЕПИСКИ

Аннотация

В статье представлены теоретические и практические выводы о лингвистическом анализе и этапах переписки, анонимных писем, которые считаются проблематичными в судебно-правовой системе. Рассматривались виды корреспонденции, значение, место языковых знаний в их анализе, методы исследования, методологические основы. В лингвистическом анализе, относящемся к устной и письменной речи, выявлены особенности и отличительные черты методики исследования.

Ключевые слова: переписка, муммоли, анонимный, лингвистическая экспертиза, методология, номиналистическая, диалектическая, лингвистическая экспертиза, идорическое знание, научное знание.

Kirish. Hozirgi davrda matn tilshunosligi va aloqa nazariyasi, qolaversa, sud-huquq tizimidagi lingvistik ekspertizaning eng asosiy obyektlaridan biri shaxsiy yozishmalar hisoblanadi. Shaxsiy yozuv – biror narsani o'ylash yoki shaxsiy tajribani boshqalar bilan baham ko'rish zarurati tug'ilganda foydalaniladigan vosita[10]. Shaxsiy yozishmalar tushunchasi qay mavzu va yo'nalishda bo'lishidan qat'i nazar insonning individual yondashib amalga oshirgan harakatidir. Shaxsiy yozishmalar bir tomonlama va ikki tomonlama munosabatlarda bo'lishi mumkin. Xabar yo'llovchi va qabul qiluvchisi aniq bo'lgan shaxsiy yozishmalar – ikki tomonlama yozishmalar sanaladi. Shuningdek, xabar yo'llovchi aniq-u, qabul qiluvchi noaniq yoki xabar yo'llovchi noaniq-u, qabul qiluvchi aniq bo'lgan bir tomonlama munosabatdagi shaxsiy yozishmalar ham mavjud. Masalan, biror shaxs boshqa birovning o'limiga sababchi bo'lib qolishi va uning nomidan marhumning o'zi aybdorligi xususida ma'lumot qoldirishi mumkin. Bunda yozishma ijrochisi aniq, ammo qabul qiluvchilar marhumning oilasi, qolaversa, fuqarolar huquqini himoya qiluvchi davlat tashkilotlaridir. Demak, shaxsiy yozishmaning ijro xususiyati bir tomonlama va ikki tomonlama shaxslar asosida amalga oshirilishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tadqiqotchi K.Dolinning so'zlariga ko'ra, "shaxsiy yozishma – yozuvchi tomonidan oldindan o'ylangan, qayta semantik jihatdan sintez qilingan va aytmoqchi bo'lgan fikrining eng yaxshi variantlaridan birini bayon etadigan matn". Yozma nutq tilning qayta ishlangan shakli bo'lib, uning eng kichik tafsilotlarigacha qayta tahrir qilish va qayta yaratish undan keyingina aniq bir xulosaga kelish mumkin bo'lgan jarayon mahsulidir. Shuning uchun ham yozma nutq og'zaki nutqqa nisbatan aniq va tushunarliroqdir.

Lingvistik ekspertizaning an'anaviy sud ekspertizaning taraqqiy topgan varianti sanaladi. Ularning o'zaro farqi shundaki, nazariy tilshunoslik bilimlarini amalda tatbiq etish asosida matndagi so'zdan tortib tinish belgilarigacha, xoh dalil matni yozma, xoh og'zaki bo'lsin, tubdan, izchil tahlil qilinadi. Bu matn muallifini aniqlashning eng yaqin taxminlarini berishga yo'l ochadi.

Shaxsiy yozishmalarning qo'lyozma, elektron, audio va video shakldagi turlarining o'ziga xos jihatlari lingvistik ekspertizani fanlar integratsiyalashuvi tarzida amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Shaxsiy yozishmalarning shakliy turini aniqlash uning mazmuniy guruhlarini ham o'rganish va tahlilga tortishda asos vazifasini o'taydi. Bu lingvistik ekspertizaning to'laqonli bajarilishiga zamin hozirlaydi.

Shu o'rinda lingvistik ekspertiza xatshunoslik ekspertizasining taraqqiyot bosqichi deyish mumkin. Ya'ni xatshunoslik ekspertizasida muammoli hamda anonim yozishmalarning shakliy xususiyatlari: yozuvning dinamikasi, harflarning katta-kichikligi, shakli (burchaksimon, ovalsimon, yotiq, to'g'ri kabi), yozuv vositasining turi, yozuv uslubi, bosim kuchi (yozuv vositasi kuchli bosimda, kuchsiz bosimda amalga oshirilishi) kabilar o'rganiladi[1]. Lingvistik ekspertizada esa muallifi noma'lum bo'lgan, muammoli deb topilgan yozishmalarning mazmuniy xususiyatlariga ko'proq ahamiyat beriladi. Yozishmadagi so'zlarning ma'no darajalari, inson qadr-qimmatiga ta'sir kuchi kabi xususiyatlari o'rganiladi. Bunda matn tarkibiy qismlarini, avvalo, komponentlarga ajratib leksik, grammatik, sintaktik, punktuatsion tomonlari butun-qism munosabati asosida tahlil qilinadi[4]. Yozishma butun holatda o'rganiladi, ya'ni umumiy mazmuni, nutq yo'nalishi, tahdid, tahqir bor-yo'qligi kabi qabul qiluvchiga nisbatan munosabatlar

umumiy tarzda aniqlab olinadi. So'ng matn qurilishidagi asosiy birliklar farqlanadi, avvalo, ko'zga tashlanadigan jihatlari ajratib olinadi. Masalan, noadabiy leksik, grammatik va fonetik unsurlar bunda muhim belgi vazifasini bajaradi. Saralab olingan birliklarning uslubiy, hududiy, shaxs yoshi va jinsiga ko'ra jihatlari atroflicha tahlil qilinadi. Har ikkala ekspertizaning umumiy tomoni shundan iboratki, tahlil jarayonida dalil sifatida olingan materiallar o'zaro qiyoslash, taqqoslash asosida yakuniy xulosalar hosil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Muammoli yozishmalar esa anonim xatlardan tubdan farqlanadi. Muammoli yozishmalarda asosiy e'tibor yuqorida keltirilganidek nutqiy hosilalarning semantik, sintaktik, grammatik xususiyatlariga qaratiladi. Ya'ni bunday matnlarda so'zning ma'noviy darajalari muhim rol o'ynaydi. Muammoli yozishma – nutqiy hosilalarning semantik ifodasida haqorat, tazyiq, tahdid, tahqir, tuhmat, kamsitish, obro'sizlantirish kabi inson sha'ni va manfaatlariga putur yetkazuvchi birliklar ask etgan yozuvdir. Bu masalada Kemerovo instituti olimi L.G.Kim xolistik usuldagi lingvistik ekspertizani taklif qiladi. Bu usul matnning butun holati, ya'ni umumiy mazmuni, nutq yo'nalishi, da'vat yoki tahqirning mavjudligi kabilar bilan bir qatorda matnning tarkibini tashkil etuvchi eng kichik qismlarigacha o'rganishdir. Bunda matnning umumiy holatidan matndagi elementlar va ularning chastotasini taqqoslash orqali muallif haqida xulosa chiqariladi [5].

Rus olimi A.N.Baranov esa kvazissinonimik tahlil usulini taklif qiladi. Unda butun va qismlarning sinonimligi yuzasidan leksemalarni tahlil qilish orqali matn muallifi aniqlanadi. Masalan, juda oz, to'satdan, bexosdan, kutilmaganda kabi so'zlar mazmunan boshqa-boshqa tushunchani ifodalasa-da, ular matn tarkibida kontekstual sinonimlikni hosil qiladi[6]. Shaxsiy yozishmalarning tili turli yo'nalishda bo'lishi mumkin. B.Najua matnlarning umumiy tasnifiga asoslanib, xat ko'rinishidagi matnlarning quyidagi subtipalarini ta'kidlaydi:

- 1) informatsion ruhdagi xatlar;
- 2) da'vat ruhidagi xatlar;
- 3) kommunikativ ruhdagi xatlar.

Yuqorida muammoli va anonim yozishmalarning o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr bildirildi. Bevosita hududga aloqador birliklarning lingvistik ekspertizasini amalga oshirishda anonim yozishmalar muhim obyekt sanaladi. Bunda tadqiqotchi olim

A: Karochchi o'wa kungi tadbir bo'midi g'irt
Qur 102 guruhdan chiqdi
B: Anuvi qiz vashe daxshat o'ynarkanmi
A: hayla ssenariyni yo'qotmaganizda bizzi qizla ham o'ynardi, shuni desam ham ko'nmadizze
B: Eee osha kurttoy o'ziga bino qoygan qizlarizga osha ssenariy hm hayf

Dastavval, yozishmaning umumiy va xususiy jihatlari farqlanadi. Yozishmaning shakli, ma'noviy turi va til xususiyatlari umumiy jihati sanaladi. Yozishmaning xususiy belgilariga quyidagilar kiradi: uning mazmuniy xususiyatlari, mavzu yo'nalishi hamda nutqiy birliklarning o'ziga xos ifoda xarakteri kabilar. Bevosita xususiy belgilarning tahlili lingvistik ekspertizaning aosi bo'la oladi. Bunda matndagi so'zlar adabiy va

S.N.Zeitlin "Nutqiy xatolar va ularning oldini olish" mavzusidagi tadqiqotida nutqiy-me'yoriy buzilishlarni quyidagicha farqlaydi:

- a) so'z shakllanishi – so'zlashuv jarayonida tasodifiy, inson bilmagan holda noadabiy shakllangan so'zlarni qo'llashdan iborat;
- b) morfologik – so'z tarkibining g'ayritabiiy shakllanishi va nutq qismlarini ishlatishdan iborat;
- c) sintaktik – so'z birikmalarini, oddiy va murakkab jummalarni noto'g'ri tuzishdan iborat;
- d) leksik – noadabiy leksik unsurlar, kanselyarizm, parazit so'zlardan iborat;
- e) frazeologik – frazeologik birliklarni noadabiy me'yorda qo'llashdan iborat;
- g) uslubiy – so'zlashuv uslublariga rioya qilmaslikdan iborat [8].

Masalan, har bir inson so'zlayotganda adabiy me'yordan chetga chiqishi mumkin. Ya'ni nutqiy hosilalar areal va sotsial chegaralangan bo'lishi mumkin. Nutqning areal chegaralanishi – adabiy tilga oid birliklarning leksik, semantik, grammatik va sintaktik jihatdan ma'lum bir hududga xoslanishidir. Areal lingvistika terminini XIX asrning 1-yarmida italyan olimi K.Bartol o'z tadqiqotida qo'llagan va, keyinchalik, bu soha Yevropa olimlari e'tiboriga tushgan. Uning fikricha, areal lingvistika til, dialekt, shevalarni hudud doirasiga muvofiq tarzda o'rganuvchi tilshunoslik tarmog'idir. Lingvistik geografiya, areal lingvistika sohalarining huquq tizimi bilan integratsiyalashuvi shaxsiy yozishmalarda til birliklarining hududiy xoslanishini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va natijalar. Anonim shaxsiy yozishma tahlilida ikki: sifatli va miqdoriy yondashuv mavjud. Sifatli yondashuvda matni tahlil qilish va izohlash uchun, dastavval, matnning tili, uslubini tavsiflash kerak. Shu orqali matnning xususiyatini aniqlab olish, so'ng ma'lum yozuvchiga xosligini aniqlashdan iborat. Ikkinchi yondashuvda esa matndagi so'zlar, adabiy me'yordan chekinish holatlari va punktuatsion belgilar chastotasini hisoblash orqali miqdoriy yondashuv amalga oshiriladi[10]. Olim A.N.Baranovning fikricha, konssetual tahlil usuli asosida hududiy xoslangan leksik birliklarni aniqlash samarali natija beradi. Quyida Telegram tarmog'idan olingan yozishma misol qilib olindi:

noadabiy turlarga ajratiladi. Matnda noadabiy leksik unsurlardan: karochchi, takoy, uje, vapshе, malades, chotaa, tembole kabi parazit so'zlar qo'llanilgan. Shevaga oid so'zlardan: qur, bo'midi, hayla, anuvi kabilar matnda aks ettirilgan.

Munosabat turini aniqlash uchun har bir birlikning semantik-mohiyati, kontekstual vaziyati tubdan o'rganiladi:[4]

1.2-jadval

Misolalar	Noadabiy leksik, grammatik, fonetik birliklar	Semantik ifodasi	Kontekstual ifodasi
Karochchi o'wa kungi tadbir bo'midi g'irt	Karochchi so'zining qo'llanishi; -ay shakli -iy tarzida berilgan	Karochchi – varvarizm	xullas so'zining ekvivalenti sifatida
Qur 102 guruhdan chiqdi	Qur so'zining ifodasi	Qur – davra, marta, faqat ma'nosida	Davra 102 guruhdan chiqdi; Marta 102 guruhdan chiqdi; Faqat 102 guruhdan chiqdi
Anuvi qiz vashe daxshat o'ynarkanmi	Vashe so'zining ifodasi; a tovushi u tovushi tarzida ifodalangan	Vashe- varvarizm	umuman so'zining ekvivalenti sifatida
hayla ssenariyni yo'qotmaganizda bizzi qizla ham o'ynardi, shuni desam ham ko'nmadizze	Hayla so'zining qo'llanishi; -ingiz II shaxs ko'plikdagi shaxs-son shakli – iz tarzida ifodalangan; ko'plik shaklida r tovushi tushgan; -ni tushum kelishigi -zi tarzida ifodalangan.	Hayla – ana u, o'sha ma'nosida	O'sha ssenariyni yo'qotmaganizda bizzi qizla ham o'ynardi, shuni desam ham ko'nmadizze
Eee osha kurttoy o'ziga bino qoygan qizlarizga osha ssenariy hm hayf	Kurttoy so'zining ifodasi; -ingiz II shaxs egalik shakli –iz tarzida ifodalangan;	Kurttoy –varvarizm	O'ziga bino qo'yg'an so'zining ekvivalenti sifatida

Shevaga oid qur so'zi Surxondaryoning ayrim hududlarida davra ma'nosini anglatsa, Namanganda marta mazmunini ifodalaydi: Bir qur o'qidim. Qashqadaryoning Kitob tumani, Samarqandning Bulung'ur tumanida, Navoiyning Xatirchi tumanlarida bu so'z faqat ma'nosida ishlatiladi. Yozishma

mazmunidan ayon bo'ladiki, bu so'z yozishmada leksik ma'noga ega mustaqil so'z sifatida qo'llanilmayapti. Aynan qur so'zi davra ma'nosida emas, balki yuklama mazmunida qo'llanilgan. Bundan tashqari hayla so'zi Qashqadaryo, Buxoro shevalarida haylo so'zi uzoqdagi narsani ko'rsatish mazmunida ishlatiladi. Aynan hayla

talaffuzi bilan Navoiyning Xatirchi tumanida, heyla yoki hayla shaklida Samarqandning Bulung'ur tumanida qo'llaniladi.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahlildan ayon bo'ladiki, A ismli shaxs (ismlar sharhi ravishda harflar bilan berildi) O'zbekistonning janubiy hududlariga tegishli sheva vakilidir. To'g'ri, tahlil jarayonida Andijon, Namangan, Surxondaryo hududlarining shevaga oid so'zlarini uchratish mumkin, ammo qur so'zining kontekstual tahlil asosidagi ma'nosi o'zaro farqli

xarakter kasb etadi. Zero, qur davra (Surxondaryo), marta (Namangan) ma'nosida, ayiruv-chegaralov yuklamasi hisoblangan faqat ma'nosida esa Qashqadaryo va Navoiy hududlarida qo'llaniladi. Hayla va qur so'zlarining semantik ifodasi so'zlovchining Qashqadaryo, Navoiy hududiga mansub shaxs ekanligi haqida taxminiy xulosa beradi. Bunday xulosalar sud jarayonida matn avtorizatsiyasi masalasiga aniqlik kiritish uchun, albatta, zarurdir.

ADABIYOTLAR

1. Xolmatova G. Lingvistik ekspertizada grafologiyaning roli // – Scientific Journal Impact Factor ISSN 2181-1784 VOL 1, ISSUE 3, 2021.
2. Антонов О.Ю. Особенности использования специальные знаний в области лингвистики при изучении электронной переписки в ходе расследования половых преступлений в отношении несовершеннолетних // – Москва, 2018. – С. 5-11.
3. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Прогресс, 1993. – С. 656.
4. Ким Л.Г. Холистические принципы проведения идентификационной автороведческой экспертизы разножанровых текстов. Современная теоретическая лингвистика и проблемы судебной экспертизы: сборник научных работ по итогам Международной научной конференции «Современная теоретическая лингвистика и проблемы судебной экспертизы» (Москва, 1–2 октября 2019 г.). – М.: Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина, 2019. – С. 507-509.
5. Баранов А.Н. Авторизация текста: пример экспертизы // Цена слова: Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по защите чести, достоинства и деловой репутации. – М., 2002. – С. 356–363.
6. Ярошук И.А., Жукова Н.А., Долженко Н.И. Лингвистическая экспертиза: Учебное пособие / – Белгород: ИД «БелГУ» НИУ «БелГУ», 2020. – 16 с.
7. Цейтлин С.Н. Речевые ошибки и их предупреждение: Пособие для учителей. – Москва: Просвещение, 1982, – 21 с.
8. Milom V.L. Native Language Analysis in Forensic Linguistic Contexts: A Pilot Study Using Four Languages, 2019. – 2 p.
9. Michell C.S. Investigating the use of forensic stylistic and stylometric techniques in the analyses of authorship on a publicly accessible social networking site (FACEBOOK). submitted in accordance with the requirements for the degree of MASTER OF ARTS. University of South Africa, 2013. – 64 pp.
10. Баранов А.Н. Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика [Текст]: Учеб. пособие / А. Н. Баранов. – Москва: Флинта: Наука, 2007. – 592 с.
11. <https://koreajob.ru/uz/sekretiy-interesnyh-istoricheskikh-pisem-istoriya-pisem-interesnye-fakty/>